



създаде изцяло, а други загатна. Тя посочи още как трябва да става единението между живот и литература, наложи се като жизнена необходимост на човека, на народа“ (Александър Балабанов. Все тия мисли. В: Александър Балабанов. Студии, статии, рецензии. Том I, изд. Български писател. София, 1973, с. 67). Естествено, проф. Богданов, който има преди себе си фактически само Балабанов като историческо начало, е друго време, друга стилистика, друг арсенал на специализирани, по-общотеоретични и методологически постижения на европейската хуманитаристика, в т.ч. философия и пр., друга дарба. Събрали сме се във Френския културен център по повод на „Разказ, време и реалност в старогръцката литература“ и мога да кажа вече, няма да чакам други, защото е възможно и да не ги дочакаме, че проф. Богдан Богданов с този свой труд и цялото си творчество е най-големият познавач и тълкувател в България на *света на старогръцката литература*. Не зная какво време в бъдеще ще мине да се изкачи този връх и да се отива по-нататък, макар че вече нищо не можем да мислим по друг начин освен нелинейно.

Който иска да схване концептуално (рационалното понятие е удивително откритие на древните гърци) феномена литература и не само този феномен, но да проникне в която и да е наука (Шумпетер и не само той), е най-добре да се обърне към нейната история и преди всичко към началото на нейното ставане, а това е, подразбира се, класическият период на старогръцката литература, предмет на книгата. Ето защо „Разказ, време и реалност в старогръцката литература“ е не просто и само познавателна реконструкция (тематизация и проблематизация) на исторически определен литературен свят, но третиране и проясняване на големи и ключови проблеми на феномена литература и литературен свят изобщо и в неговите многообразия. Изтъквам извънредно важната особеност на книгата на две основания: а) да се има предвид характерът на задачите; б) да се отхвърлят съблазните за резюмиране на приносите накратко и схематично. Тази голяма по обем книга, за разлика от други, не може да се чете другояче освен бавно и от начало докрай, а понякога се налага и препрочитане. Нужно е да се внимава в основните понятия на Богданов дори когато не са новосъздадени, да не се смесва обичайният смисъл с имания предвид от автора смисъл на дадено понятие. Богданов казва, че „*реалната* (к. м.) старогръцка литература е била мрежа-набор от повече литератури и повече традиции“ (с. 7). Изковано е понятие „диатрибна реч“, което е ключ за разбиране как така „разказът е колкото литературен, толкова и извънлитературен предмет“ (с. 10) и пр. Тук не е възможно да се спирам по-подробно на този кръг въпроси. Фундаментална е тезата за литературата, която „не е само в литературния текст и неговите белези, а и в механизма на разбиране, за който те способстват. Тя е и самото това разбиране“ (с. 12). Това са все подстъпи към старогръцката литература като свят или както се очертава в цялата книга, като вселена с подвселени. Да вземем епическия свят, който е един от световите (подвселена) на старогръцката литература. Той е „широк човешки свят на страни и народи, на обемни пейзажи и големи пространства, отворен към една считана действителна отвъдност, която се намесва в него... макар да представя обикновени хора и човешки маси, този свят е на издигнатите, на героите-водачи, които, за да бъдат добри, общуват с боговете“ (с. 40). Епическият сюжетен разказ се определя като *светообразуващ*. Богданов разграничава текст, полутекстов и нетекстов контекст. „Никоя човешка среда – казва той, – не е напълно нетекстова“ и изобретява трудното (някой би казал „тъмно“) понятие *неоформена текстовост*. Срещат се и други подобни понятия в гранични за мисленето ситуации. Тук нямам възможност да се спирам на този въпрос. Бих

напомнил, че и у Хегел, за разлика от Конт например, се срещат „тъмни“ понятия. Епосът представя житието на герои, включва богове и проявите на маси и по такъв начин „гради голям свят-реалност“. Богданов провежда различие между свят и реалност като специфицира и нюансира тези две базисни понятия. Двете понятия са привързани към значенията в обичайната им употреба и най-често се смятат за синоними. Между тях обаче може да има и значими различия, като значението на реалност се отнася до „непосредственото тук и сега за разлика от света, който, общо взето, не е тук“. Проявяването на разликата се постига в по-пълно разбиране на понятието „свят“ като целокупното „с траен ред“, а реалността – като съществуването на света. Сдвоеното значение на *съществуване-реалност* се разпластява чрез неговата времева определеност. Богданов развива една оригинална концепция за времето. Той говори за общото външно време на неживото, което различава от „вътрешно свое време“ на живото. Авторът третира различаването като „практически работно, а не теоретическо“ (с. 153). Богданов приписва осево значение на времето за разлика от автори като именития Аверинцев, който приписва такова значение на времето в юдейското старозаветно мислене, а гърците обвързва с принципа на пространствеността. Богданов показва и доказва, че нещата стоят другояче в света на старогръцката литература. Има „три различни прояви на времето“. Различава се (а) затворено кръгово време, (б) „отворено линейно на следващи един след друг равностойни подмоменти“ и (в) „отворено линейно на следващи едно след друго неравностойни казвания, от които следват събития-действия“. В епическия текст се моделира, по израза на Богданов, „особено сложно протичащо време“ (с. 72). Сега не е възможно да се спрем на евристичните възможности на направеното различаване в аналитично-рефлексивното овладяване на света на старогръцката литература, с което авторът дарява читателите на своето произведение. Оригиналноста на тезите за съществуване-реалност и за времената е безспорна. Всяка оригинална идея предизвиква спор, а докато трае един спор, не може да се каже коя гледна точка ще надделее в крайна сметка, дали ще се стигне до съгласие (взаимно допълване) или невъзможност да се затвори спорът. Редът на разказ, време и реалност е въпрос на техническа необходимост, си мисля, продиктувана от линейността на писмото, но перспективността на човешкото мислене има свойството да сменя перспективите – било тази на разказа, с тази на времената, на света, реалността и т.н. Настройте се за разбиращо движение насамнатам, за да стане възможно успешно „пребиваването“ в наистина удивителния свят на старогръцката литература. Епосният свят е с голям обхват. Събитията са двузначно означавани като „случващи се, но и косвено предизвикани от човешкото действие“ (с. 74). Струва ми се, че времето като конститутивен принцип на света е основанието да се мисли светът като несводим до *реалността* в разбирането на Богданов, ако моето тълкуване на текста е правилно. Гърците, разбира се, мислят човека и неговото място в космоса, израз, който се асоциира с името на Макс Шелер. Богданов открива у Хезиод как човешката реалност се моделира в дидактическите поеми като променяща се и придвижваща се от едно към друго реалност, „докато в нея не се осъществи нужният голям преход от човешкото към извънчовешкото“. *Човешката реалност* се променя и е такава реалност, различавайки се от извънчовешкото (с. 155). Интересна е съпоставката между това, което се намира в поемите на Хезиод, и съвременната светска среда, в която е *малкият свят на отделния човек*, от една страна, и *големият човешки свят*, от друга страна, които се противопоставят един на друг.

Първата част на книгата, озаглавена „Разказ, време и реалност в старогръцкия епос“, завършва с озаряващи изводи. Един от тези изводи е, че в края на краищата *времето е едно*. Съгласен съм, че за гръците времето е едно. Но това, което се казва, че „вмислянето прави от него (времето – б. м.) нещо множествено и многовидово“ (с. 212), е в откъс от гръцкия хоризонт виждане, с което ни най-малко не поставям под съмнение извода. Напротив, открива се един голям хоризонт: „Разделянето на природно, животинско и човешко, на циклическо, векторно, време на наблюдаване, на интензивно време за изпитване на удоволствие, на време, което клони към безвремие в науката, и на опитващо се да улови по-реалното време в изкуството, поезията и литературата се налага от това, че както всяко друго говорене говоренето за времето е и говорене за друго“ (с. 212-213). Друг кардинален извод е, че ние „не просто виждаме и разбираме, а и правим (к. м.)“. Аз смятам и дръзвам да заключа, че целият Богдан Богданов е в тази мисъл. Като перифразирам едно изказване на Макс Вебер, ви казвам: Не търсете другаде личността на такава голяма фигура на нашата национална култура като проф. Богдан Богданов другаде, тя е в неговото дело, което сам е изразил по толкова брилянтен начин в току-що цитираната мисъл. Втората част на книгата е посветена на любовта и любовния разказ в класическата старогръцка литература. Позволявам се да фантазирам, че влюбеният в Яна Язова Александър Балабанов, който е оставил забележително произведение по същия предмет, би бил обрадван на разработката на своя надарен следовник, който го задминава, а няма смисъл да се заемаме с тема, развита от предходник или учител, ако не го надминем. В тази част на книгата за мен лично представляваха изключително голям интерес идеите за диалог. Тези от вас, които познават моя творчески път, знаят добре, че диалогът е водеща тема не само в „Диалогична социология“, но и във всички мои съчинения. Пристрастието си е пристрастие. Ето защо, да се фокусираме направо върху темата. Богданов изтъква, че в атическата трагедия диалогът е дискурсова категория, която обхваща различни видове диалог, като: (а) активната обмяна на реплики между двама души с два стиха, (б) с един стих или (в) стихомития, тоест части от стих. Разговарянето с по-дълги реплики е друг вид диалог. Има няколко вида и трагедията *монолог*. Богданов разглежда диалога като *форма и смислова среда на разговора*. „Формалният белег на диалога, пряко разменяне на реплики между разговарящи, и съответно смисловият белег, че разговарящите разглеждат определена тема по диалогичен начин, не са достатъчна опора за очертаване на трайните белези на жанра“ (с. 369). Различава се формалната страна на диалога като обмяна на реплики и диалогът по същество. Авторът проследява със завидна вещина променливото отношение между форма и типова смисловост на диалогични режими. Говори се за диалога изобщо, за конкретен диалог, за античния диалог, по-тясно за сократически диалог, анонимен диалог, анекдотичен диалог, евристически диалог и пр. За съжаление не е възможно навлизане в конкретното разгръщане на темата и по-скоро тематичния комплекс, а схематизирането ни лишава от най-важното, което се крие в детайлите и нюансировките, които схваща изтънчената аналитично-разбираща мисъл. Бих насърчил млади изследователи на творчеството на проф. Богданов, което тепърва ще бъде проучвано, да срещнат изводите на нашия автор с тези на имена като Гадамер и Лосев по диалогичната тематика в древногръцката словесност и не само по нея. Тези изследователи ще дойдат един ден, но аз не знам кога, защото у нас гледат все на чуждото и далечното.



